

A CASA DE MANGO STREET

[Recibido 23/04/09; aceptado 26/05/09]

CISNEROS, SANDRA. 2008. *A casa de Mango Street*. Tradución de Alicia Meléndez Sousa. Colección Contemporánea. Cangas do Morrazo: Rinoceronte. ISBN 978-84-936101-9-7.

A tempo para conmemorar os 25 anos desde a súa primeira publicación, a obra *A casa de Mango Street* da estadounidense Sandra Cisneros saíu do prelo da editora Rinoceronte vertida ó galego. Incorporado á colección Contemporánea da editora e cunha tradución de Alicia Meléndez Sousa, este proxecto achega os lectores e lectoras galegos a unha das autoras máis recoñecidas no panorama da literatura chicana. Aínda que a edición carece dun prólogo, podemos atopar nas tapas do libro un breve repaso á biografía e bibliografía da autora e algunhas das claves para comprender esta «historia colectiva e metafórica formada por 44 contos conectados entre si polo punto de vista da súa narradora e protagonista, Esperanza, unha nena que vive nun humilde barrio hispano de Chicago».

A obra conta xa con dúas traducións ó castelán, ámbalas dúas asinadas por recoñecidos escritores, a mexicana Elena Poniatowska para Vintage e o barcelonés Enrique de Hériz para Ediciones B. Chama a atención que o título non fose traducido de igual forma en ningunha das tres versións. Así, do orixinal *The House on Mango Street* obtemos *La casa en Mango Street* en Vintage, *Una casa en Mango Street* en Ediciones B e *A casa de Mango Street* en Rinoceronte. O cambio da preposición na tradución galega engádelle significación ó título, facéndonos pensar xa non só en termos de localización senón tamén de posesión e pertenza. Estas nocións son sen dúbida esenciais nunha novela na que a protagonista vive obsesionada pola idea de chegar a conquistar un espazo propio nunha sociedade que llo nega. Esta é unha novela sobre fronteiras e límites, ou mellor, da vida neses espazos indeterminados e híbridos que existen entre as fronteiras. Esperanza vive nunha terra sen acoutar, entre a nenez e a adolescencia, entre a submisión e a rebeldía, entre a procura do amor e o rexeitamento das violentas situacións que se xustifican no seu nome,... Esperanza preséntasenos coma un péndulo e no seu movemento non fai senón reflectir o da propia novela, que se move tamén entre códigos, manexando e combinando dúas linguas, dúas realidades culturais e dous xéneros literarios. Centrémonos daquela no xeito en que se traducen ó galego estes momentos de mestizaxe.

As corenta e catro viñetas que compoñen *A casa en Mango Street* están escritas nun estilo que a miúdo deixa atrás a prosa e voa cara á poesía. Aínda que se aprecia un esforzo por reproducir ese lirismo, moitos deses momentos poéticos perden intensidade na versión galega. Na viñeta «Pelos», por exemplo, podemos atopar este fragmento:

But my mother's hair, my mother's hair, like little rosettes, like little candy circles all curly and pretty because she pinned it in pincurls all day, sweet to put your nose into when she is holding you, holding you and you feel safe, is the warm smell of bread before you bake it, (...) (6)

Como se resalta en negra, o fragmento consta dunha oración principal, dentro da cal se inserta un poema dedicado ó cabelo da nai. Na versión galega, desbótase ese recurso tan orixinal ó modificar a estrutura sintáctica e, se ben se engade un efecto aliterativo, non se alcanza a mesma forza poética nin ritmo interno:

Pero o cabelo de miña nai... O cabelo de miña nai forma rosiñas, coma caramelos redondos, rizado e fermoso porque o prende con tubos para rizalo, e é marabilloso meter o nariz nel cando te aperta, cando te aperta e te fai sentir segura. É como o agradable cheiro do pan antes de cocelo, (...) (12).

Igual que a narración de Esperanza, as vidas dos habitantes de Mango Street están dominadas polo ritmo e o son, de xeito que as personaxes adoitan definirse pola música que cantan ou escoitan. No conto «Cadeiras», Esperanza e as súas amigas falan sobre a necesidade dese «accesorio» feminino e incorpóranos ós seus xogos, ó inventar cancións que falen de cadeiras para saltar á corda. Meléndez Sousa mellora a canción de Esperanza, acomodándoa ó ritmo dos seus choutos. Así o improvisado «*Some are skinny like chicken lips. / Some are baggy like soggy Band-Aids / after you get out of the bathtub*» (51) de Esperanza gaña ritmo e rima na versión galega: «Hainas estreitas / hainas gordechás / tamén mal feitas / e algunhas moi pechas» (50). O xogo en que, como acabamos de ver, participa ata a tradutora, estrágase non obstante cando Nenny, a irmá pequena de Esperanza, regresa ós clásicos: «*My mother and your mother were washing clothes. / My mother punched your mother right in the nose. / What colour blood came out?*» (52). Neste caso, a tradución da canción, «*Miña nai e maila túa estaban lavando. / Miña nai zorregoulle á túa no nariz. / De que cor é o sangue que saíu?*» (51), ó ser literal, non deixa que sintamos que o xogo foi interrompido ata que Esperanza di «Esa canción tan vella non, (...). Ten que ser unha túa. Inventada por ti» (51). Esperanza decátase daquela de que Nenny aínda pertence ó

mundo dos nenos, e para ela quizais puido a tradutora recuperar algunha das moitas cancións populares galegas, tal e como Enrique de Hériz incorpora nese momento na versión castelá as cancións *El cocherito leré* e *Al pasar la barca*. Se ben nesta ocasión Nenny non obtén ese favor, si se observa o labor da tradutora en reflectir a linguaxe coloquial e fresca das nenas, en exemplos coma os seguintes acerca das nais: «*I'm saying your mama's ugly like... ummm... / ...like bare feet in September!*» (37) ou «*says Rachel whose mama is as wide as a boat*» (50) e que se verten cara ao galego como «Digo que a túa nai é fea como... ummm... como pegarlle a un pai!» (37) e «di Rachel, porque o da nai é coma un pandeiro» (49) respectivamente.

A linguaxe que Cisneros emprega n'*A casa de Mango Street* está, coma a protagonista e a sociedade chicana, caracterizada pola mestura. Unha mostra moi reveladora é o uso de tempos de presente e de pasado nun mesmo parágrafo, referíndose a unha mesma situación. Podemos interpretar eses cambios como a confrontación entre a experiencia da Esperanza que vive en Mango Street e fala en presente e a narración da Esperanza que volve visitar Mango Street a través da escrita e fala en pasado. As dúas conviven no texto orixinal, pero non sempre chegan intactas á versión galega. Nalgunhas ocasións é só unha das Esperanzas a que recibe voz, como en «Risas», onde a Esperanza do presente se converte nun recordo, de tal forma que «*Rachel and Lucy look at me like I'm crazy, but before they can get out a laugh, Nenny says: (...)*» (18) pasa a ser «Rachel e Lucy miraron para min coma se estivese tola, pero antes de que puidesen botarse a rir Nenny dixo: (...)» (21).

O idioma en que está escrita a versión orixinal da novela tamén se pode considerar híbrido. Trátase dun inglés que reflicte a herdanza hispana das personaxes e que consegue que os lectores e as lectoras da versión orixinal teñan que desprazarse obrigatoriamente cara a esa terra entre fronteiras da que se falou anteriormente. A presenza de dobres negativas ou a incorrección no uso dos pronomes é frecuente no orixinal, ó igual que o uso dun rexistro coloquial que a miúdo abandona os límites da gramática do inglés. Lamentablemente, ese estilo tan particular non chega ó galego, que sempre se mostra «correcto». Así, as connotacións sobre o contexto sociocultural chicano que se deixan entrever en oracións como «*Me, I never said nothing to him*» (20), «*Both of yous better get out of my yard*» (37) ou «*Them are dangerous (...). You girls too young (...) Take them shoes off (...)*» (41) neutralízanse totalmente na súa tradución: «Eu nunca falei con el» (22), «Xa estades marchando do meu xardín» (38) e «Son mala cousa (...). Sodes moi novas (...). Quitádeos (...)» (40).

Non son estas as únicas desaparicións que hai na tradución. Aínda que a narradora é unha rapaza non debemos esquecer que se presente a presenza dunha Esperanza máis vella que tamén intervén na narración. Podemos atribuírlle a esa Esperanza do futuro a abundancia de símbolos que aparecen no texto, creando unha rede de significación en que obxectos

cotiáns adquiren novas connotacións. Así, as árbores son para Esperanza un elemento seguro onde refuxiarse, mentres que as fiestras son para a maioría das mulleres en Mango Street a única forma de relacionarse co mundo. Se repasamos algunhas das ausencias de símbolos na tradución, notaremos que afectan principalmente a comentarios sobre a condición feminina, o que non deixa de ser unha mágoa nunha obra que Cisneros dedicou «Ás mulleres». Por exemplo, cando Esperanza fala do seu cabelo na versión galega dinos «Eu... eu téño frouxo» (12), pero no orixinal explícanos «*And me, my hair is lazy. It never obeys barrettes or bands*» (6). Esta frase gañará importancia cando máis tarde a propia Esperanza poida ser tomada por «frouxa» cando refusa obedecer as leis non escritas sobre a función da muller no fogar e sexa «a que se levanta da mesa igual ca un home, sen volver poñer a cadeira no sitio nin recoller o prato» (84). E é que Esperanza, que herdou o nome da súa bisvoa, non quere herdar tamén o seu destino como elemento case que decorativo do fogar. Ou iso lles revela ós lectores e lectoras na versión orixinal cando di «*Until my great-grandfather threw a sack over her head and carried her off. Just like that, as if she were a fancy chandelier. That's the way he did it*» (11), reflexión que se perde no galego: «Ata que o meu bisavó lle botou un saco pola cabeza e marchou con ela. Foi así como fixo» (14). O orixinal tamén é máis directo cando en «A familia dos pés pequenos» nos fala do paso cara á adolescencia das rapazas, representado no pé de Rachel «*with a girl's grey sock and a lady's high heel*» (40), unha transformación non tan obvia se só vemos «o pé de Rachel con calcetín gris e zapato de tacón alto» (40). Como xa se viu, esta transformación tamén é o tema principal da viñeta «Cadeiras» onde as rapazas cantan xogando á corda. Á rede de significación que se crea coa música e as letras inventadas, únese a propia corda, que son realmente dúas, como se deixa claro no orixinal: «*she's having trouble keeping her side of the double-dutch steady (...) We slow down the double circles (...) When the two arcs open wide as jaws*» (50-1). No galego non só se perde unha corda, «Aínda que lle custa manter tenso o extremo da corda (...) Dámoslle á corda un pouco máis devagar (...) Cando a corda se abre moito, tanto que parecen unha enorme boca» (49-50), pérdese tamén a oportunidade de visualizar o acaneo das dúas cordas evocando ó das propias cadeiras e a posición case que fetal das rapazas dentro deses dous arcos, esperando o momento de abandonar a seguridade da nenez para experimentar o mundo dos adultos.

Para concluír cunha nota máis positiva, podemos atopar na versión galega momentos nos que non só se logra reproducir os símbolos do orixinal, senón que tamén chegan a gañar máis intensidade se cadra. En «No speak English» a chegada de Mamacita ó barrio está marcada pola presenza dunha cor, a mesma do fogar que deixou atrás para ir vivir nun país estraño:

Out stepped a tiny pink shoe, (...), a flutter of hips, fuchsia roses and green perfume. (...) All at once she bloomed. (...), from the salmon-pink feather on the tip of her hat to the little rosebuds of her toes. (77)

Na versión galega o simbolismo ten maiores reverberacións, ó coincidir o nome da cor e da flor que acompañan cada paso da muller:

Asomou un zapatiño rosa, (...), unha marea de cadeiras, rosas fucsia e perfume verde. (...) Floreceu toda de vez. (...), dende a pluma rosa salmón da punta do sombreiro ata os botóns de rosa dos pés. (73)

Curiosamente a cor rosa é a que se escolleu en *Rinoceronte* para atraer os lectores e as lectoras galegos cara á novela desde os andeis das librerías. Estamos seguros de que non se arrepentirán de caer na tentación de asomarse na nosa lingua a esta fantástica colección de fiestras que nos achega á literatura chicana contemporánea. A través das viñetas que compoñen a obra de Cisneros, poderán descubrir que existen espazos híbridos nos que as casas non sempre son fogares, as linguas non son puras e a ficción non só se compón de prosa. Serán daquela quen de comprender que eses espazos híbridos non son senón espazos abertos á liberdade e á exploración, e saberán, tal e como Esperanza acaba por saber, que é posible marchar de Mango Street para despois volver polos que quedaron atrás.

Vanesa Silva Fernández
Universidade de Vigo
nise_usf@hotmail.com

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- CISNEROS, Sandra. 1984. *The House on Mango Street*. Nova York: Vintage, 1991.
- . 1984. *Una casa en Mango Street*. Tradución de Enrique de Hériz. Colección Tempos Modernos. Barcelona: Ediciones B, 1992.